

УДК 291.64; 82-141(477)

Андрій СМІЦНЮК, Орест СМІЦНЮК

ІВАН ФРАНКО, ЯКОГО МИ НЕ ЗНАЄМО... (Про релігійні погляди Каменяря)

У статті йдеться про ставлення І. Франка до християнської релігії; висвітлена релігійна тематика в його поезії, прозі та наукових працях; акцентовано увагу на взаєминах між митрополитом А. Шептицьким та І. Франком.

Ключові слова: Іван Франко, атеїзм, християнство, релігія, Андрей Шептицький, релігійна тематика, апокрифи.

A. Smytsnyuk, O. Smytsnyuk. Ivan Franko, which we don't know... (About spirituals of Kamenyar). The article reads about I. Franko's attitude to Christian religion; religious issues reflected in I. Franko's poetry, prose and scientific works; relationships between Metropolitan A. Sheptytsky and I. Franko.

Keywords: Ivan Franco, atheism, Christianity, Religion, Sheptytsky, religious themes, apocrypha.

А. Смицнюк, О. Смицнюк. Иван Франко, которого мы не знаем... (О религиозных взглядах Каменяря). В статье идет речь об отношении И. Франко к християнской религии; высветлена религиозная тема в его поэзии, прозе и научных работах; акцентировано внимание на взаимоотношениях между митрополитом А. Шептицьким и И. Франко.

Ключевые слова: Иван Франко, атеизм, христианство, религия, Андрей Шептицкий, религиозная тематика, апокрифы.

Мета: розвіяти міф про те, що Іван Франко був атеїстом.

Незважаючи на те, що про життя і творчість Івана Франка написано дуже багато, він все-таки залишається непізнаним до кінця. Першою причиною цього є його геніальність, неймовірна працьовитість, завдяки якій він зробив стільки, скільки може здійснити інститут із чималим штатом працівників. Адже був не тільки великим письменником, поетом, драматургом, а й перекладачем з 14-ти мов, економістом, етнографом, фольклористом,

літературним критиком, істориком і теоретиком літератури, філософом, педагогом, журналістом, видавцем та одним із найвидатніших політиків свого часу. Лише перелік назв написаних ним художніх творів, праць, досліджень сягає шести тисяч. Друга причина нашого незнання – односторонність і обмеженість трактування діяльності Франка в радянські часи. Представникам комуністичної ідеології було вкрай важливо виставляти як І. Франка, так і Т. Шевченка, Лесю Українку та інших видатних діячів, що відіграли значну роль в історії української культури, як соціалістів, марксистів, революціонерів та воєвоєничих атеїстів, бо це було потрібно для підтримки тієї ж ідеології. Народ дуже любив цих письменників, цінував їхню спадщину, і їхня присутність під червоними прапорами якщо не переконувала, то вселяла в душі сум'яття, сумнів у хибності панівної ідеології. Тому й читаємо про Франка, наприклад, що був він "гнівним викривачем релігії і церкви в будь-яких їх формах і різновидах". Та чи правда це?

Нинішня переоцінка суспільних вартісностей, які утверджувалися впродовж десятиліть, передбачає перегляд творчої спадщини класиків української літератури, у тому числі й Великого Каменяря.

Наш сучасник, письменник Богдан Тихолоз, намагаючись показати роль Івана Франка, написав "Присвяту" Каменяреві, де стверджує, що він "всупереч обставинам виріс на універсального генія вселенського мірила, Батька й Учителя цілої нації". Це "з його духа печаттю" прямуємо ми в мандрівку століть, бо вважаємо його нашим, українським, Мойсеєм.

У XIX столітті, коли жив і творив Франко, у Європі вирували народотворчі процеси, ширилися рухи за соціальне й національне визволення. Він, як людина високого інтелекту, невсипущої енергії, гострого аналітичного розуму, палкого темпераменту, крім літературної діяльності, цікавився політичною, соціальною, економічною ситуацією і не лише в Галичині, а й серед інших народів Австро-Угорщини, Росії, у складі якої перебувала більшість українських зе-

мель, усієї Європи. Вивчав і твори марксистів, переклав "Капітал" Карла Маркса та "Анти-Дюрінг" Фрідріха Енгельса. Цей факт служив чи не найбільш вагомим аргументом, коли йшла мова про причетність Франка до марксизму. Так, молодий письменник і політик справді перебував під впливом народницького соціалізму. Він хотів соціальної справедливості для свого народу, а саме ці гасла проголошував соціалізм. І не тільки Франка вони приваблювали. Уся тодішня українська інтелігенція, яка тільки починала зароджуватися і серед якої було багато вихідців із священничих сімей, захоплювалася ідеями соціалізму й радикалізму, що йшли з Європи. Звичайно, що І. Франко, який присвятив себе служінню своєму знедоленому народові, не міг стояти осторонь соціальних проблем. Та поруч з ідеями соціалізму проникали в Україну ідеї атеїзму. Ті, що піддавалися їм, починали вірити в те, що людина може все, їй більше не потрібний Бог. Це й ознаменувало початок нового етапу в розвитку людства, історії пізнання людиною світу. Треба було перейти через заперечення Бога, відкинути Його, щоб потім побачити і зрозуміти, що такий крок веде в нікуди, що без Бога в людській душі настає темрява і робить з людини звіра. Але це розуміння в той час було ще далеко попереду. І атеїстичні, і соціалістичні погляди сприймалися як нові й прогресивні. І що ж Франко? Він з усією силою свого темпераменту прагнув оновлення життя, тієї життєдайної благодатної зливи, "що людськість мов ясна весна оновить", грому, що пробудить свідомість мас від сну бездіяльності. Зрозуміло, що не міг залишатися байдужим до нових віянь. Є в нього ряд творів, які справді давали підстави вважати його атеїстом ("Нема, нема вже владаря грізного", "Ex nihilo", "Рубач").

Згодом, зрозумівши, до чого може призвести атеїзм, Франко стає на іншу позицію. Цікавою з цього приводу є стаття письменника-богослова о. Мелетія Батога ЧСВВ "Отці Василяни моляться за душу Каменяря". Вказуючи на унікальність Франка як письменника і науковця, автор зазначає, що "його наукові праці на сьогодні є невичерпним джере-

лом до роздумів. Але в нього є щось одне і особливе – це ширість його думок... Покликанням Івана Франка було письменство, яке він підносить до європейського рівня, працюючи на письменницькій ниві до останніх днів свого життя. І ми тепер маємо великий спадок неперевершених праць. І за це ми повинні дякувати Богові, що дав нам такого великого генія свого часу". Віддаючи належне генію Франка, о. Мелетій Батіг пояснює ставлення його до релігії і Бога: "У кожної людини виникають різні думки, а деколи вони є бунтом проти нашого всемогутнього Творця Господа Бога. Та ми цих думок не записуємо, і нас не осуджують. Творці, а особливо поети, завжди висловлюють свої почуття, записують їх, і не завжди вони всіх задовольняють. Ці думки змінюються, як і саме життя. Іван Франко протягом свого життя зазнав багато труднощів і терпіння, як і інші люди зазнають їх. Згадаймо його дитячі роки, молодість, навчання і несправедливі арешти, а потім нелегкі сімейні обставини: помирає улюблений син Андрій, хворіє дружина, і, зрештою, він сам важко захворів. У нього є більш глибокі переживання за свій народ, за майбутнє України і її духовність [3, 5].

Треба пам'ятати, що Франко в житті не любив прокладених доріг, завжди шукав власних. У нього весь час було велике коло зацікавлень, і у всьому він намагався розібратися самотужки. Шлях до Бога в кожного свій, і в нього теж. Не варто дивуватися Шевченковому "я так її, я так люблю мою Україну убогу, що проклену святого Бога, за неї душу погублю". Це не заперечення Бога, а найвищий вияв любові до рідного краю, любові, яка межує з мукою, з розпачем, іноді з почуттям безвиході й навіть ненависті до вітчизни, яка ніяк не може стати в рівень з іншими державами. "Від сорому, який нащадків пізніх палитиме заснути я не можу", – ділиться найсокровеннішим Франко у вступі до поеми "Мойсей". Це любов найвища, яка іноді виривала з душі випадки проти Бога. Однак такі слова не так проти самого Творця, як проти реальності без нього, несприйняття кричущої несправедливості і спотвореності життя. Але атеїсти, особливо в радянські часи, не аналізували, звичайно, ці тонкощі, а маніпулювали вирваними цитатами й виставляли Франка як свого однодумця.

Про ставлення Франка до Бога, Церкви та релігії свідчать його сучасники: знайомі, родичі, друзі. Дочка письменника Анна Франко-Ключко у своєму по-

рівняльному дослідженні "Франко і Ганді" стверджує: "Він виніс із батьківського дому релігійне виховання, глибоку віру в Бога, пошану до Церкви й любов до церковних та народних пісень, що залишили глибокий слід у його душі на ціле життя... Він не став атеїстом, а залишився добрим християнином... [2; 371, 374]. Проте найкрасномовнішим у даному контексті є факт, наведений професором В. Ленциком у книзі "Визначні постаті Української Церкви: митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий". Автор публікації у передвоєнний час був студентом Львівської Богословської Академії, а під час німецької окупації належав до найближчих співробітників ректора Йосифа Сліпого. Він досить близько знав обох митрополитів та їхнє оточення, а тому те, про що розповідає його книга, заслуговує нашої уваги. Ось що він засвідчує: "У 1913 році радикальна партія справляла Франкові ювілей у великій залі Народного Дому у Львові. Про те святкування його учасник, відомий науковець Микола Голубець подав свій спомин: "Бесідники говорили промови... Франко сидів напереді, слухав і плакав. Нараз Франко піднявся із місця... Я був певний, – згадує М. Голубець, – що Франкові подобаються похвали бесідників для нього, і він подякує та скаже кілька симпатичних фраз.

Тим часом почули те, чого ніхто не сподівався. Франко, зворушений до плачу, говорив приблизно так: "До помилок, які я в життю зробив, належить моя праця коло підвалин радикальної партії. Розвиток цієї партії дав змогу діставати жир демагогам, подібним, як передбесідник. На ділі нещастям нашого народу є те, що партія, для якої я клав підвалини, захитала в народній душі основи християнського світогляду. Наша молодіж не знає Святого Письма – вважає його не потрібним для читання. Коли б я мав дати вам якусь пораду на будуче, то я би вам, особливо молодим, радив частіше сповідатися і приступати до Святих Тайн, і в той спосіб наближуватися до Бога..." [5, 214].

Політична діяльність Івана Франка, зокрема, його участь у радикальній партії і навіть особистий внесок в організацію та створення цієї партії – окрема тема. Однак принагідно варто сказати, що сам задум створити таку партію був велінням часу. Іван Франко, як патріот свого народу, хотів бачити Україну суб'єктом політичної діяльності на політичній карті світу. А участь у політичному

житті можлива через політичну партію. Тому з ініціативи Івана Франка, Михайла Павлика, Євгена Левицького, Кирила Трильовського 4 жовтня 1890 року у Львові виникла Українська Радикальна партія, що послужила європейським зразком. Метою її стало пробудження свідомості мас, перетворення їх у політичну силу, яку мусила б поважати австрійська влада. Як відмічає відомий сучасний франкознавець, письменник Роман Горак у своєму інтерв'ю з Людмилою Носаревою, геніальність Франка полягала в тому, що, знаючи тогочасну конституцію Австро-Угорщини, він знаходив у ній такі ходи, сентенції, які дозволяли висувати певні проблеми українського змісту. Зокрема, це було питання самостійності України [6]. Партія мала програму-мінімум і програму-максимум – створення Галицької автономної області, соборної України, яка об'єднала б усіх українців. Вона брала участь у виборах і прагнула створити парламентарську фракцію. Тому Франко покладав на неї великі надії і сам намагався пройти в австрійський парламент. Але в ті часи, як і тепер, існували перешкоди. Ярлик атеїста-безбожника, який намагалися приклеїти до нього чужі і свої вороги, щоб відштовхнути від нього виборців, зробив свою справу. Іван Якович не став депутатом, хоча неодноразово заявляв, що "радикали ніколи не виступають і не виступали ані проти віри в Бога, ані проти жадної основи правдивої релігійності... Так само не виступали і не виступають радикали проти головних уставів церковних, проти церковних тайн і обрядів, а тільки виступають і будуть виступати проти надуживання тих уставів і обрядів до визискування, обдирання і отуманювання народу" [7, 270].

Професор В. Ленцик наводить і спогади Івана Німчука про присутність на святкуванні митрополита Андрея Шептицького: "Митрополит Андрей глибоко цінував і шанував великі заслуги Івана Франка. На Франковім ювілеї, що відбувся у Львові, митрополит Андрей не тільки прийшов особисто віддати поклін Франкові, але під гарячі оплески присутніх спровдав його під руку на почесне місце" [5, 214].

Про те, що повага цих двох титанів думки і духу була взаємною, потверджують спогади дочки Каменяря Анни Франко-Ключко. Вона тричі зустрічалася з митрополитом і вдячну пам'ять про ці теплі зустрічі пронесла крізь усе життя. Перший раз Анна побачила його в батьківському домі, коли була ще малою.

Вона згадує: "Знаменитою подією в нашій домі були відвідини Митрополита Шептицького. Видно, що візита була заповіджена, бо тато вийшов напроти нього до візника і з ознаками пошани ввів до своєї кімнати... Митрополит прийшов до тата продискутувати деякі для нього цікаві питання. По відході Митрополит виявив бажання побачити нас, дітей... Він привітався з мамою, що нас підвела, кожного з нас запитав ім'я, кожного погладив по голові, кожного поблагословив" [4, 98].

Наступна зустріч відбулася в митрополичих палатах на Святоюрській горі. Анна закінчила учительську семінарію. З цієї нагоди вже стало традицією для випускників проводити концерт, на який запрошувалися визначні громадяни Львова. Дочці Франка випало запросити митрополита. "З товаришкою ми пішли до церкви св. Юра, біля якої була резиденція Митрополита. У притемненій кімнаті він сидів величний і могутній. Почувши моє ім'я, Митрополит почав розпитувати докладно про мої студії, про плани на майбутнє, про життя родини, турбувався про маму та її здоров'я. Вислухав мене уважно, висловив своє співчуття. Це мене тоді дуже зворушило, бо мама була тяжко хвора, всіма забута і покинута" [4, 99].

Третя і остання зустріч Франкової дочки з Митрополитом відбулася в Києві 1917 р., у першу річницю смерті батька. Після звільнення із заслання Митрополит вичікував тут дозволу повернутися до Львова. "У мене з'явилося бажання, щоб ніхто інший, а Митрополит відправив панахиду по татові, і з тим бажанням я пішла до нього. Мене стрінув о. Михайло Цегельський у скромно влаштованій вітальній кімнаті. Почувши, з чим я прийшла, він заявив мені: церіч немислима – тато вмер без Бога, і Митрополит, напевно, відмовиться. На ці його слова з сусідньої кімнати вийшов сам Митрополит і, звертаючись до о. Цегельського, заявив: "Ви помиляєтесь, отче, – тим більше за таких людей ми повинні молитися". Потім звернувся до мене, привітався і дав свою згоду. Панахида відбулася в католицьким костелі. Церква була вщерть виповнена народом. По панахиді Митрополит промовив, згадуючи тата в словах піднесених і зворушливих" [2, 100].

Повернемося до слів о. М. Цегельського "Тато вмер без Бога". Що вони означають? Очевидно те, що Іван Франко перед смертю не відбув сповіді. Така хибна думка побутувала після його

смерті, а також наполегливо пропагувалася в атеїстичні радянські часи. Чи справді Іван Франко відмовився від сповіді? Звернемося знову до спогадів його сучасників, які були свідками останніх років і останніх днів життя Великого Каменяря. Досить детально про це описує у своїй монографії "З останнього десятиліття Івана Франка" (Львів: Видво Львівського державного університету імені Івана Франка, 1999) відомий франкознавець професор Ярослава Мельник, яка тривалий час працювала у Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка та інституті Франкознавства. Маючи можливість спілкуватися з багатьма науковцями, вивчати архівні матеріали, дослідниця дійшла висновку, що твердження про відмову І. Франка від сповіді було помилковим. І причиною цього, перш за все, стала тривала, виснажлива хвороба, яка супроводжувалася нестерпними болями. Проаналізувавши прижиттєвий діагноз хвороби письменника, сучасні медики вважають, що він в останні роки життя страждав особливою формою ревматоїдного артрити – РА, так званою хворобою Рейтера, яку лікували препаратами ртуті і йоду, що негативно впливало на психічний стан хворого. Тобто, на думку сучасних медиків, І. Франкові було встановлено неправильний діагноз і відповідно призначено неправильне лікування [8, 21]. Про важку, успадковану від матері, невиліковну хворобу згадує онука письменника Зеновія Франко [9, 77]. До речі, сестра письменника Юлія Багрій теж мала параліч рук [8, 25].

З другої половини травня 1916 р. хвороба почала різко прогресувати. З кожним днем хворому ставало все гірше. Наступала неблаганна смерть. Іван Франко хотів перед смертю висповідатися. Спочатку він просив пані Стефанію Левинську (дочка пароха Данила Тянячкєвича, яка тривалий час опікувалася хворим) спровадити до нього священника. Згодом звернувся до Олени Грозикової, яка теж доглядала його [8, 120]. Пані С. Левинська домовилася з парохом Успенської церкви о. Василем Давидяком (до речі, був першим літературним кореспондентом І. Франка), який направив до хворого о. Володимира Гургулу [10, 175]. Однак Франко не прийняв його. Священик-василіяннин Теодозій Галушинський, який приходив до нього за день до смерті, зауважив, що стан здоров'я поета надто небезпечний: "Застав його дуже ослабленого і страш-

но терплячого. Його біль був не раз такий сильний, що хворий майже відходив від змислів" [8, 117]. Очевидно, стан здоров'я і став причиною відмови від церковної сповіді. Крім того, Франко в останні роки життя став надзвичайно вразливим. З ним треба було поводитися дуже обережно, вважає Олена Грозикова [8, 120]. Цієї обставини, на її думку, не врахували ні православний священик-румун (незважаючи на попередження), ні монах Т. Галушинський. Останній пішов від Франка з надією зустрітися наступного дня. Отже, з цього випливає, що священники прийшли до хворого в невідповідний час.

Проте, сповідь все-таки відбулася, про що розповіла донька о. В. Гургули. З її слів, отче дуже мучився тим, що йому не вдалося висповідати письменника, коли відвідав його перший раз. А потім набрався відваги, й пішов вдруге. "Вернулися татко дуже задоволені. Оповіли: я був, прийняв мене, ми мали довгу розмову. І ще: я щасливий, що зробив що останню послугу для такої світлої і праведної людини. Ясна річ, малася на увазі сповідь. Інакше татко не погодилися б правити похорон" [10, 175]. Пізніше, через багато років, на весіллі свого сина Степана товариш письменника Василь Щурат скаже, що він щасливий, що породичався з тим, кому випала честь сповідати і виправляти в останню дорогу Великого Івана Франка [7, 175].

Виходячи з цього, слова о. М. Цегельського можна пояснити як результат непоінформованості про передсмертну сповідь Івана Франка, в зв'язку з тим, що 1915 р. він був вивезений російськими окупаційними військами до Києва. Адаже ж був час воєнного лихоліття. Глава Греко-Католицької Церкви митрополит Андрей Шептицький відірваний від свого духовенства і пастви, арештований царським урядом і вивезений у глибину Росії, де й знаходився на час смерті І. Франка. Хочеться думати, що присутність у Львові Слуги Божого зіграла б останні хвилини життя геніального поета. Адаже ж Великий Митрополит, як мало хто з духовенства, розумів і цінив Каменяря. Про його ставлення до І. Франка свідчить, зокрема, лист до єпископа з Філадельфії К. Богачевського, який звернувся до митрополита з проханням щодо обмеження участі духовенства у вшануванні пам'яті Франка. Відповідь була мудрою, промовистою та аргументованою: "На загальне викорінення слави І. Франка в нашій народі не може бути надій для того, що жиемо в таких віці,

коли народи хваляться своєю "аристократією духа" як своєю силою і іспитом зрілості. Польський поет Ян Каспрович нічим не був ліпший від Франка під оглядом релігії, а все ж таки по його смерті навіть єзуїтський "Przegląd Powszechny" оголосив збірку на Літературний дім ім. Яна Каспровича. Хоч у поляків немало славних письменників, і католики в них легше могли би собі вибрати великанів, як наш нарід. В творчості Франка атеїзм і матеріалізм займає тільки незначне місце, а головне місце займають національні і патріотичні теми [8, 118]. Такі слова митрополита якраз і дають підставу думати, що його присутність у Львові в час, коли помирав І. Франко, дозволила б посприяти тому, щоб тодішнє львівське духовенство з більшим розумінням, терпеливістю, співчуттям, а також бажанням спасти душу виконало останню послугу для умираючого, а також забезпечило проведення похорону на такому рівні, як то належало б зробити для людини, яку народ нарік українським Мойсеєм і Каменярем.

Іван Франко, у свою чергу, теж високо оцінював діяльність митрополита. У статті "Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митрополита А. Шептицького" пише: "Він говорить попросту, як рівний до рівних, як чоловік до людей, радить, упоминає, іноді налає, не вагаючись ужити енергійного слова. Митрополит Андрей без порівняння більше знає життя, сторож його дійсних інтересів і конфліктів, ніж його попередники, фахові теологи та "римські доктори". При тому він далеко ширше познайомлений із сучасною наукою і не береться до обговорення складних життєвих питань із дитячою повинністю... Митрополит говорить про ті речі як європеець, він сам думає і силує думати кожного, хто хоче розмовляти з ним... Все те, як бачимо, добрі літературні прикмети писань митрополита Шептицького. Їм відповідають також немалі речеві прикмети: гаряча прихильність до людей взагалі і особливо до людей простого люду та дбання про його піднесення і сміливість, із якою він підвладному духовенству при всій прихильності до нього витикає хиби..." [5, 215]. Дослідник української літератури Лука Луців у праці "Іван Франко - борець за національну і соціальну справедливість" (Вид-во "Свобода", 1967) на твердження про безбожництво письменника відповідає коротко: "Цьому перець ті всі, які знали поета та з ним пере-

бували". Літературознавець наводить прізвища багатьох священників, у домі яких перебував Іван Франко, згадує про те, що той часто бував на богослуженні в церкві і співав літургію разом з дяками. Дяк села Яйківці Жидачівського повіту свідчить, що, перебуваючи в селі, Франко приходив до церкви, співав з ним Утреню чи Вечірню, а потім ішов на річку ловити рибу [5, 213]. Згадувана уже нами Олександра Щурат свідчить: "Коли Франко помирав, я була ще дитиною, але добре пам'ятаю (ми жили у Ставропігії, і він там жив), як не раз клянчав перед образом Матері Божої на подвір'ї і молився" [10, 176].

Але, мабуть, найдостовірнішою відповіді на питання про релігійність Івана Франка слід шукати у його творах. 1875 р. він пише вітальне слово митрополиту Сембратовичу – поезію "Хрест". Онучка Франка, знаний літературознавець Зеновія Франко, яку львівський науковець Олег Романів назвав особливим виразником національної свідомості, самопожертви та інтелектуальної відповідальності, носієм тих рис, у яких так адекватно відбився генетичний код її великого предка [9, 5], у передмові до збірки праць Франка І. Я. "Мозаїка", пишучи про поезію "Хрест", підкреслює, що цей твір дає підставу говорити про поета, як про людину глибокої та свідомої віри [9, 118].

Якщо говорити про релігійну тематику у творчості Івана Франка, то, перш за все, варто згадати про його геніальну поему Мойсей, у якій він змальовує одного з найбільших старозавітних пророків – Мойсея, що впродовж сорока років провадив ізраїльський народ до обітваної землі, але так і не зміг привести його до наміченої мети. Але дана поема не єдина такої тематики. Уся творчість Каменяря рясніє творами релігійного спрямування. Серед них – поетичні твори "Два чуда св. Миколая" та "Чудо з ковром".

Тут автор схвально пише про вже немолоде подружжя, яке дуже шанувало празник св. Миколая. І щоб допомогати ще біднішим від себе, не маючи ніяких коштів, вирішили продати домашню реліквію - старий материнський килим. По дорозі на ярмарок чоловіка перестрів незнайомиць, викупив килим і приніс його до їхнього помешкання. Тобто і килим залишився, і гроші були отримані. Хто ж чудотворець? Коли глянули на ікону св. Миколая, то:

"Пізнали те обличчя, усміх і поставу,
Рознесли ту вість по місті Господу

на славу" [11, 219].

У творі "Чудо з утопленим хлопцем" автор розповідає, як у день святого Миколая в прочан утопився в Дніпрі син. Батьки в розпачі. І коли св. Миколай чудом спас дитину, то:

"Мати з тої втіхи стала, мов німая,
Лиш ридає при іконі отця Миколая.

Рознеслася на весь Київ, на всю Русь святую,

Як Миколай з Дніпра витяг дитину малую" [11, 222].

Життя селян-кріпаків у Галичині напередодні скасування кріпосного права описано в поемі "Панські жарти". Поміщики немилосердно знушаються над селянами, заставляючи їх навіть на Великдень рубати ліс. Люди обурені, хочуть протестувати, не знаючи, що за непокору вони будуть жорстоко покарані. Щоб запобігти цьому лиху, сільський священник розділяє долю своїх парафіян і разом з ними йде у велике свято рубати ліс, аби недопустити кровопролиття. Коли ж скасували кріпосне право, люди дуже зраділи свободі: відчували себе вільними, розкутими, радісно зустрічають Великдень.

Аналізуючи ще один вірш "Рука Івана Дамаскіна", знаходимо розповідь відомого богослова, поета та філософа св. Івана Дамаскіна, якому, за фальшивим звинуваченням у підступності, султан звелів відрубати руку. Ураз заясніла каплиця, Пречиста зійшла з ікони...

"І руку відтяти Марія взяла,
До рани її приложила,

І враз здоровіська рука та була,

Мов краплі крові не зронила" [11, 224].

Роздумуючи над словами Христа про любов до ворогів своїх, Франко стверджує, що ідея прощення провини зовсім не суперечить ідеї боротьби зі злом та виступає тільки її доповненням:

"Господь сказав: Яка тобі заслуга,

Коли кохасш свого брата, друга?

А ви любіте своїх ворогів!

Подумай добре, що Господь велів?

Не мовив: Моїх ворогів любіте!

Отсе, брати, ви добре розумійте,

Що ворог Божий, ворог правди й волі

Не варт любові вашої ніколи" [11, 169–174].

В автобіографічному оповіданні "У кузні", роздумуючи над двома головними заповідями любові, Франко стверджує, що любов до Господа Бога йде через любов до ближнього. У цьому оповіданні письменник наводить розповідь

свого батька про лікаря, який ревню служив людям, а Бог дав йому таку ласку, що всі любили його і за ним постійно ходили, не даючи можливості й на хвилику усамітнитися. Згодом той зненавидів людей і просив у Бога слабості, яка могла б відштовхнути їх. Господь задовольнив прохання, наславши тривалу страшну хворобу, через що люди почали жахатися його. Усвідомивши своє жалюгідне становище, лікар просить Бога про повернення людської любові. Господь повертає втрачений дар. "Я дав чоловікові найбільший дар – любов до людей, і тільки тою дорогою він може дійти до Мене" [13, 169].

Любов до людей стала кредом життя й самого І. Франка, відповідно поклавши на його плечі важке ярмо національного обов'язку бути Каменярем на шляху поступу свого народу. Переглядаючи твори І. Франка релігійної тематики, не можна не торкнутися його творчості як літературного критика. Мова йде про поему Тараса Шевченка "Марія". Він вважає, що "Шевченкову поему "Марія" треба зачислити до найкращих, найглибше задуманих та гармонійно викінчених поем Шевченка" [12, 300–309]. Це гімн Непорочної Матері Христової, у якому словами "Пресвітлий рай", "Святая сила всіх святих", "Тренепорочная", "Благая", "Пречистая", "Достоїнопітая", "Цариця неба і землі", "Великая в женах" Кобзаря воспівав Богородицю в ореолі святості і слави. Тема життя Матері Спасителя, стверджує Іван Франко, "в Марії доходить до найвищого вершка, який тільки могла досягти фантазія поета, і до найкращої апофеози того типу". Час написання поеми після повернення із заслання Франко характеризує як період незвичайного підйому релігійного духа Кобзаря [12, 302].

До релігійної тематики у творчості Івана Яковича слід віднести його величезну спадщину в царині апокрифічної літератури. Цих творів так багато, що дехто з літераторів дорікали письменникові, що апокрифи "зіли" Франка як поета письменника і навіть політика, і не туди йому слід направляти сили свого інтелекту. Серед тих, хто дорікали, були, зокрема, Гнат Хоткевич та Михайло Павлик [14, 9]. Однак Франко мав іншу думку; вважав, що апокрифи "витворили багатий релігійний епос, що йшов з краю в край, від народу до народу, служив підмогою пропаганди ідей релігійних і моральних, відігравав вельми важну роль в історії духовного розвитку народів" [14, 12, 166]. Згадувана нами професор

Я. Мельник написала ґрунтовну монографію "Іван Франко й *biblia arosyphra*", де стверджує, що письменник був закоханий у предмет дослідження [14, 10]. "Від питань буденного життя, від соціально-політичної боротьби, від галасливих проблем своєї доби – він шукав миру й відпочинку в духовому задоволенні з своєї дослідчої праці. Дослідження віддалених галузей релігійної думки й духового життя давало йому спокій і мир" [14, 10]. Франко сам визнавав, що "праця над апокрифами завдала мені багато труда, та разом була відпочинком серед важких обставин того товариського і духового життя, в яких мені доводилось жити" [15, 78].

Апокрифічна творчість Івана Франка – окрема тема. Спробуємо коротко зупинитися на ній.

Апокрифи – це неканонічні твори, тобто такі, які не визнані Церквою, як священні. Відомо, що Євангелії чотирьох євангелістів Матвія, Марка, Луки та Івана, як і ряд книг Старого Завіту, вважають святими. Але від початку християнства, ще з апостольських часів були люди, які описували про життя Христа та інших святих осіб, надолужуючи пропущені в Святому Письмі епізоди. Деякі історії передавалися усно як передання. "Багато хто брався скласти оповідання про речі, які сталися між нами, як то нам передали ті, що були від початку наочними свідками й слугами Слова" (Луки, 1:1–2). Книги-апокрифи Церква не забороняла читати вірним, якщо вони не суперечили Біблії. Ці твори ставали предметом дослідження богословів, істориків та збирачів усної народної творчості.

Робота І. Франка в галузі апокрифістики полягала в тому, що він здійснював переклади цих творів із старослов'янської українською мовою, вивчав їх у поході віків і народів, переписувався з відомими апокрифістами інших країн. Письменник вважав, що багато апокрифічних легенд були поміщені в Прологах, Мінеях, Синаксах Східної Церкви. "В тих Мінеях знаходиться дуже багато апокрифічного матеріалу, не тільки такого, як життя апостолів і апостольських учеників, про котрі нічого не говорять канонічні книги, але також таких, що оповідають про Ісуса, його матір і рідню – таке, чого нема в Євангеліях" [14, 100].

Які саме апокрифічні твори викликали науковий інтерес Франка? Його цікавила тема Благовіщення Діви Марії. У результаті її опрацювання дослідник написав наукову розвідку "Благовіщення.

Порівняльний досвід біблійної теми. З додатком благовіщенської драми Івана Дамаскина в віршованім перекладі на церковнослов'янську мову". Він також написав розвідку "Слово про Лазарево воскресіння, Староруська поема на апокрифічні теми". Його перу належить розвідка "Святий Климент у Корсуні. Причинок до історії старохристиянської легенди". Франко у віршованій формі оповів, або, вірніше, реконструював давні українські тексти: "Костянтинова азбучна молитва", "Передмова євангельського святого Кирила". Низку християнських легенд переповів по-українськи у збірці "Староруські оповідання". Таким чином, апокрифічна діяльність Франка величезна. Письменник видав п'ятитомну збірку апокрифів і легенд, узятих переважно із старих українських рукописів, де описані апостольські сучасники та учні, мученики перших віків християнства, найстарші аскети, а також ідеють про віднайдення святих речей, архангельські чуда.

Вважаємо за необхідне торкнутися портрета Франка-бібліста. Уже сама поема "Мойсей" свідчить про обізнаність поета із Святим Письмом. Вивченням і перекладом його книг Іван Якович займався ще в юності [16, 20]. Навчаючись у дрогобицькій гімназії, перекладав старозавітні Пророцтво Ісаї та Книгу Йова. Дещо пізніше здійснив переклад Першої і Другої глав книг Буття, уривків з Євангелій Луки, Матея та Апостольських діянь, які у віршованій формі помістив у своїй розвідці Молитва за ворогів [12, 161–174]. Написав також розвідку "Нові дослідження над найдавнішою історією жидів". Усе це далеко не повний перелік біблійної тематики у творчості Каменяря.

Отже, доходимо висновку, що Франко не тільки дуже добре знав Святе Письмо, але й був справді віруючою людиною. Твори, написані з такою любов'ю до Бога та святих осіб, стверджують, що їх не міг створити атеїст. Безбожник не міг виголосити: "З хреста пливають всі наші сили і віра наша пресвята".

Напрошується запитання: як могла виникнути ситуація, що дала підставу вважати Франка атеїстом? Відповідь знаходимо у згадуваній уже нами статті Лесі Рупняк "Чи сповідався Іван Франко перед смертю?" У кінці праці авторка задається питанням: "чому історія про передсмертну сповідь Великого Каменяря, про яку мав би довідатися світ, перейшла в розряд сімейних таємниць?" І зразу пояснює: "Розгадка проста, як істина:

вона, ця історія, не була нікому потрібна. Реалістична постать Франка, як і всякого іншого генія, не була вигідна ні суспільству, у якому він жив – бунтар, борець, а тавро безбожника його дещо розвінчувало, ні суспільству, у якому жили і досі ще живемо ми – "войовничим атеїстам" був потрібен якраз його атеїзм, щоб за ним та ще за кількома бездумно, але вигідно вихопленими з тексту Франковими фразами (глибоко творчість Франка і досі знають лише одиниці) сховатися, як за муrom, від людського і Божого суду" [10, 176].

Яка коротенька, але надзвичайно вдала характеристика! Так, бунтар-борець був не вигідний суспільству, серед якого жив в Австро-Угорській імперії, де від царського намісника до простого урядника в Галичині посадові місця обіймали здебільшого поляки. А тавром атеїста вони хотіли відлякати народ від того, хто з надзвичайно загостреним відчуттям громадянського, національного обов'язку та справжньої, невідкупної самопожертви жив і страждав для загальнонаціональної ідеї.

І це їм вдалося зробити під час виборчих компаній, коли Франко балотувався до Віденського парламенту та Крайового сейму, а також не допустити до викладацької роботи у Львівському університеті.

Добра пам'ять про нього була не вигідна і в польській державі, яка прийшла в Західну Україну вже після його смерті. Не визнаючи українців як націю, польська держава не дозволяла належно шанувати автора гімну, де є слова: "Не пора москалеви, ляхови служити".

А далі настала в Галичині радянська влада, яка давала можливість науковцям без особливих зусиль виставляти Франка атеїстом, вириваючи з тексту його творів окремі фрази, замулюючи при цьому його матеріалістичними догмами [17, 9] та старанно приховуючи твори, у яких "примат духовності поставлено над матеріалізмом, ідеальний світ вічного Бога окреслено з незвичайною філософсько-психологічною проникливістю,

а культурне служіння своєму народові піднято на недосяжну височинь" [8, 119].

Франко не був догматичним, він був множинним. Але розглядаючи проблему "Франко і релігія", варто зупинитися на ще одній її стороні, а саме підході письменника до духовенства і духовенства до нього. І дійсно, священники, які знали І. Франка, захоплювалися його здібностями, талантом, пророкували йому велике майбутнє. Але це тривало доти, доки не загрозувало їхньому спокійному проживанню. Коли ж почалися обшуки, арешти й допити, духовенство почало його засуджувати, прийнявши на віру ті звинувачення, які висувала йому тодішня влада, а саме участь у таємному соціалістичному товаристві [18, 72]. Франка осудили за соціалізм ще до того часу, як він став соціалістом.

Але є ще одна сторона проблеми. Франкова критика окремих представників духовенства, зокрема, за московське фільство, за запобігання ласки перед "власстимушними", на догоду яким затаврували своїх борців і носіїв прогресивних ідей, як це було стосовно нього самого, сприймалось його опонентами як загалом негачія релігії, віри в Бога [8, 120].

Але для нас, українців, особливо для галичан, характерне внутрішнє відчуття поета. У нас любили Франка, захоплювалися його творами. Ми знали, що він віруючий, патріот. Про це свідчать його твори, жертвне життя, це підтверджують його діти, онуки і правнуки.

Тому сьогоднішнім нашим обов'язком є показати правду про Івана Франка, щоб жодна незаслужена тінь не падала на генія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іван Франко про Ватікан, унію та католицизм. – К. : Вид-во політичної літератури, 1981.
2. Літературна Україна. – 2005. – 1 грудня.
3. о. Мелетій Батіг ЧСВВ. Отці Василіяни моляться за душу Каменяря /

о. Мелетій Батіг ЧСВВ // Нова зоря. – Ч. 45. – 2006.

4. Анна Франко-Ключко. Для Тебе, Тату / А. Франко-Ключко. – К. : Ярославів вал, 2010.

5. Ленчик Василь. Визначні постаті Української Церкви: митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий / В. Ленчик. – Львів : Свічачо, 2004.

6. Дзеркало тижня. – 2002. – № 15.

7. Франко Іван. Зібрання творів : [у 50 т.]. – Т. 45. – 1976.

8. Мельник Ярослава. З останнього десятиліття Івана Франка / Я. Мельник. – Львів : Вид-во Львівського державного університету імені Івана Франка, 1999.

9. Франко Зеновія. Статті, спогади, матеріали / З. Франко. – Львів, 2003.

10. Рупняк Леся. Чи сповідався Іван Франко перед смертю? / Л. Рупняк // Дзвін. – 1991. – Ч. 1.

11. Франко І. Два чуда св. Миколая / Збір. тв. : [у 50 т.]. – Т. 3.

12. Франко І. Молитва за ворогів / І. Франко. – Там само. – Т. 39.

13. Франко І. У кузні / І. Франко. – Там само. – Т. 21.

14. Мельник Ярослава. Іван Франко й biblia аросуґра / Я. Мельник. – Львів : Вид-во Українського католицького університету, 2006.

15. Франко І. Передмови до видання "Апокрифи і легенди з українських рукописів / І. Франко // Збір. тв. : [у 50 т.] – Т. 38.

16. Мельник Ярослава. Іван Франко. Благовіщення. Порівняльний досвід біблійної теми. З додатком благовіщенської драми Івана Дамаскина в віршованім перекладі на церковнослов'янську мову / Ярослава Мельник. – Львів : вид-во Українського католицького університету, 2009.

17. Злупко Степан. Твоїм майбутнім душу я тривожу... / Степан Злупко // Урядовий кур'єр. – 2005. – 12 грудня.

18. Іван Франко. Документи і матеріали / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1966.

Стаття надійшла 14.10.2014 р.

Відповідно до плану роботи Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти 2014 року проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію "Інтеграція науки і практики як чинник розвитку післядипломної освіти в умовах інформаційного суспільства", яка проходила в рамках Всеукраїнського фестивалю науки та присвячувалася 25-річчю створення кафедр у навчальному закладі. Результатом роботи став збірник матеріалів.